

Církevní správa v epoše husitství a utrakvismu (cca 1420 – cca 1520)

Církevní správa

Mgr. Petr Elbel, Ph.D.

Jaro 2024

České reformní hnutí => Česká reformace / husitská revoluce

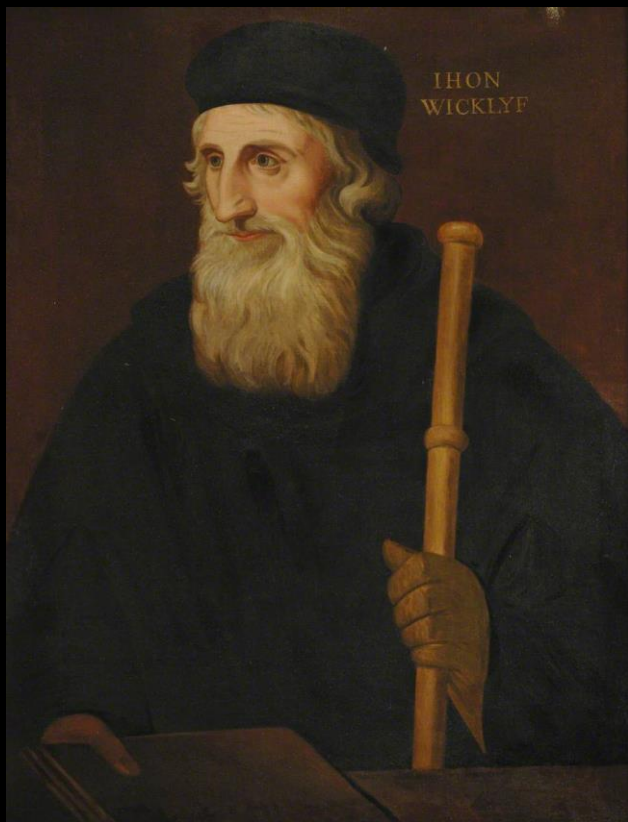
- **Česká reformace** = zásadní **zlom v náboženské skladbě i církevní správě českých zemí**: vedle sebe samostatné struktury **minoritní katolické církve** (církve podjednou, církve římské) a **majoritní utrakvistické církve** (církve podobojí), resp. ještě samostatné **církve táborské**, která fungovala 1420-1444 (resp. 1452), a pak **Jednoty bratrské** (1457-ca. 1620; dále v exilu)
- tak to ale zpočátku nemělo být: cílem českého reformního hnutí na konci 14. století bylo **reformovat katolickou církev, nikoliv zakládat církev novou**

Kořeny české reformace

- Kořeny české reformace: **pražské reformní kazatelství** (Konrád Waldhauser, Jan Milíč z Kroměříže, pařížský mistr Matěj z Janova), **reformní kruhy na pražské univerzitě** (zejména **němečtí reformní mistři** Matouš z Krakova, Jindřich z Bitterfeldu, Mikuláš Magni z Javora aj. = konciliaristé, prakticky ladění reformisté), později **česká reformní škola**, silně ovlivněná učením Johna Wycliffa (Stanislav ze Znojma, Štěpán z Pálče, Štěpán z Kolína, posléze Jan Hus)
- **akcenty reformních kazatelů**: život podle Evangelia, kritika zlořádů v církvi a ideál prvotní církve, časté přijímání eucharistie laiky
- **akcenty české reformní školy** na univerzitě: základ = vyhrocený filozofický realismus Johna Wycliffa, v jehož důsledku zpochybnění řady dogmat (víra ve věčnou existenci obecných pojmů, které existovaly už při stvoření světa; pokud je např. i pojem církve věčný a neměnný, není přípustné jej během doby svévolně měnit a naplňovat jiným obsahem; praktický důsledek = studium Bible a požadavek návratu k prvotní církvi, kde se Wycliffovo učení stýká s domácí reformní tradicí)

Duchovní otcové českého reformního hnutí

Fiktivní portrét Johna Wycliffa (cca 1825)

Jan Hus na kostnickém koncilu (František Brožík 1851-1901)

Raná fáze české reformace – nedůležitější data

60. léta – 1374 (+): kazatelské působení Milíče z Kroměříže v Praze

80. léta – 1393/94(+): kazatelské působení Matěje z Janova

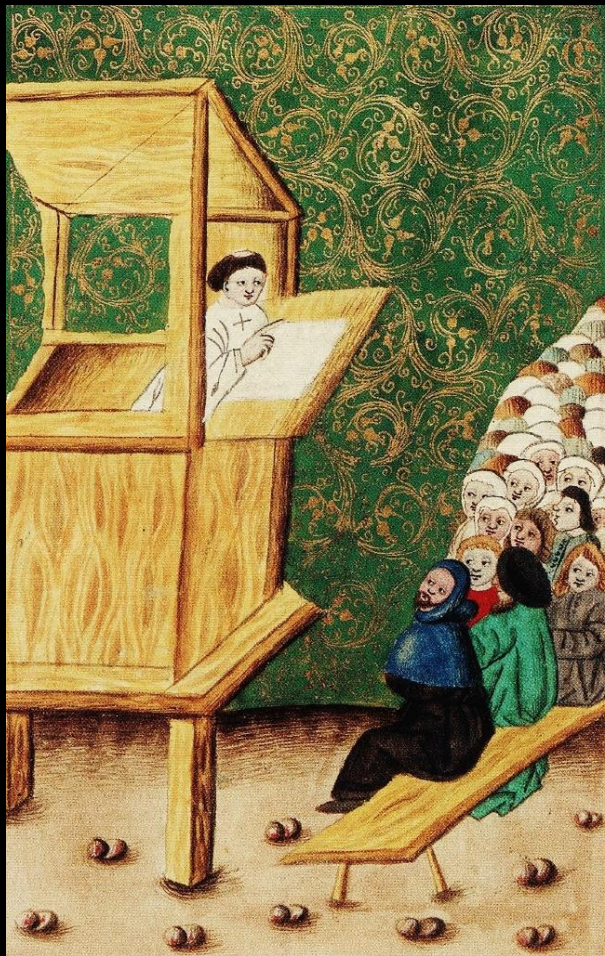
1391: na Starém Městě založena Betlémská kaple, určená pro česká kázání
po 1393 (vyvrcholení konfliktu Václava IV. s Janem z Jenštejna): z Prahy odchází početná skupina německých reformistů do Heidelbergu, Krakova aj.

první polovina 80. let: první ohlasy Wycliffa (+ 1384) v Praze

kolem poloviny 90. let: masivní recepce Wycliffa v prostředí českého univerzitního národa na artistické fakultě

1402: Hus kazatelem v Betlémské kapli = propojení pražské kazatelské školy s univerzitním viklefismem

Betlémská kaple: Husovo kázání v Betlémské kapli na iluminaci z konce 15. století; dnešní podoba kaple po rekonstrukci z 50. let 20. století

Reakce církevních a světských autorit na české reformní hnutí

Arcibiskup Zbyněk Zajíc z Házmburka (1403-1411) – zprvu kooperace s Husem, který zván na synody pražské arcidiecéze jako synodní kazatel

× spory s německými mistry pražské univerzity a s faráři pražských kostelů => žaloba proti Husovi => 1408 odklon arcibiskupa od Husa

Král Václav IV. – zprvu podpora reformního hnutí; 1409 – Dekret kutnohorský, v jeho důsledku masivní exodus německých mistrů, pražská univerzita převážně viklefistická

1411: rozhodčí výrok královské rady mezi Husem a arcibiskupem => odchod arcibiskupa z Prahy do Zikmundových Uher; jeho smrt v Bratislavě

Přenesení Husova sporu k papežské kurii Řehoře XII., po pisánském koncilu k papežům pisánské obediencie Alexandrovi V. a Janovi XXIII.

Reakce církevních a světských autorit na české reformní hnutí

1412: Václav IV. se odvrací od Husa a reformního hnutí v důsledku pražských odpustkových bouří (proti „prodeji“ odpustků emisary papeže Jana XXIII.) => výrazné zhoršení Husovy pozice

Týž rok 1412: Hus se odmítá dostavit před soud papeže, místo toho se odvolává ke Kristu = faktické popření papežské soudní autority => další zhoršení Husova postavení, interdikt, exil na venkově (1413/14)

Řada stoupenců Husa na Václavově dvoře (někdejší posluchači jeho kázání!) => král Husa otevřeně nepodporuje, ale ani nepronásleduje; podobně i pražští arcibiskupové, Václavovi blízcí dvořané

1414: Hus přijímá pozvání krále Zikmunda k cestě na kostnický koncil, zde odsouzen a upálen 6. 7. 1415

Nejstarší vyobrazení Husova upálení v tzv. Martinické Bibli;
kostnická katedrála = místo Husova odsouzení

Počátky utrakvismu

Kostel sv. Martina ve zdi = první kostel, kde podáváno laikům podobojí (dnešní stav po rozsáhlé rekonstrukci z r. 1905)

- podávání laikům z kalicha = nikoliv iniciativa Jana Husa, ale Jakoubka ze Stříbra; Hus z Kostnice vybízel ke zdrženlivosti
- laický kalich $\Leftrightarrow$ požadavek častého přijímání laiků v rané fázi české reformace
- kalich = viditelný symbolem reformního hnutí; forma eucharistie = jasný rozlišovací znak příslušnosti k hnutí, základní definiční znak budoucí nové církve
- Kostnický koncil: zákaz laického kalicha samostatným dekretem, vedle odsouzení Wycliffa a Husa

Reakce českých církevních autorit na koncil

- litomyšlský biskup Jan Železný = zmocněn koncilem k exekuci protihusitských koncilních dekretů v českých zemích
- pražský arcibiskup Konrád z Vechty i olomoucký biskup (komendátor), antiochijský patriarcha Václav Králík z Buřenic = přední dvorané Václava IV., zprvu stoupenci neutrální politiky Václava IV.
- kostnické dekry a tlak koncilu na Vechtu i Králíka: oba nuceni zahájit protihusitský kurz
- Konrád z Vechty na poč. roku 1417 zavádí povinnost přísahy pro adepty na kněžské svěcení i konfirmaci beneficia, že se zříkají Wycliffova a Husova učení => propuknutí **bojů o fary v Čechách**
- dále akce Čeňka z Vartemberka – únos světícího biskupa Heřmana z Midelheimu a tzv. lipnické svěcení husitského duchovenstva
- na Moravě boje o fary propukly evidentně o půl roku dříve - v souvislosti se sporem o olomoucké biskupství po smrti Václava Králíka: kandidát Václava IV., jeho kaplan Aleš z Březí, sympatizant s reformním hnutím × litomyšlský biskup Jan Železný, spor trval čtyři roky, ukončil jej až Zikmund 1419/20 ve prospěch Jana Železného; spor napomohl šíření reformního hnutí na Moravě

Postavení husitů po roce 1417

- česká reformace jednoznačně vnímána jako hereze × sama sebe považuje za reformovanou odnož církve, od níž se nechce oddělit a trvá na apoštolské posloupnosti (= kněz může být vysvěcen jen biskupem; biskup může být vysvěcen jen arcibiskupem a dvěma dalšími biskupy...)
- tento princip později umožnil začlenit utrakvisty do církve formou kompaktát (1436), ale zároveň to byla zásadní praktická komplikace utrakvismu
- 1417-1419: v Čechách proti sobě pražský arcibiskup a rozvinutý aparát církevní správy × husitské kněžstvo, pro které hlavní autoritou pražská univerzita – ta v březnu 1417 schválila laické přijímání z kalicha

Hrad Lipnice nad Sázavou – místo konání svěcení 1417 (Čeněk z Vartemberka unesl světícího biskupa Heřmana, na Lipnici jej donutil vysvětit kněží podobojí)

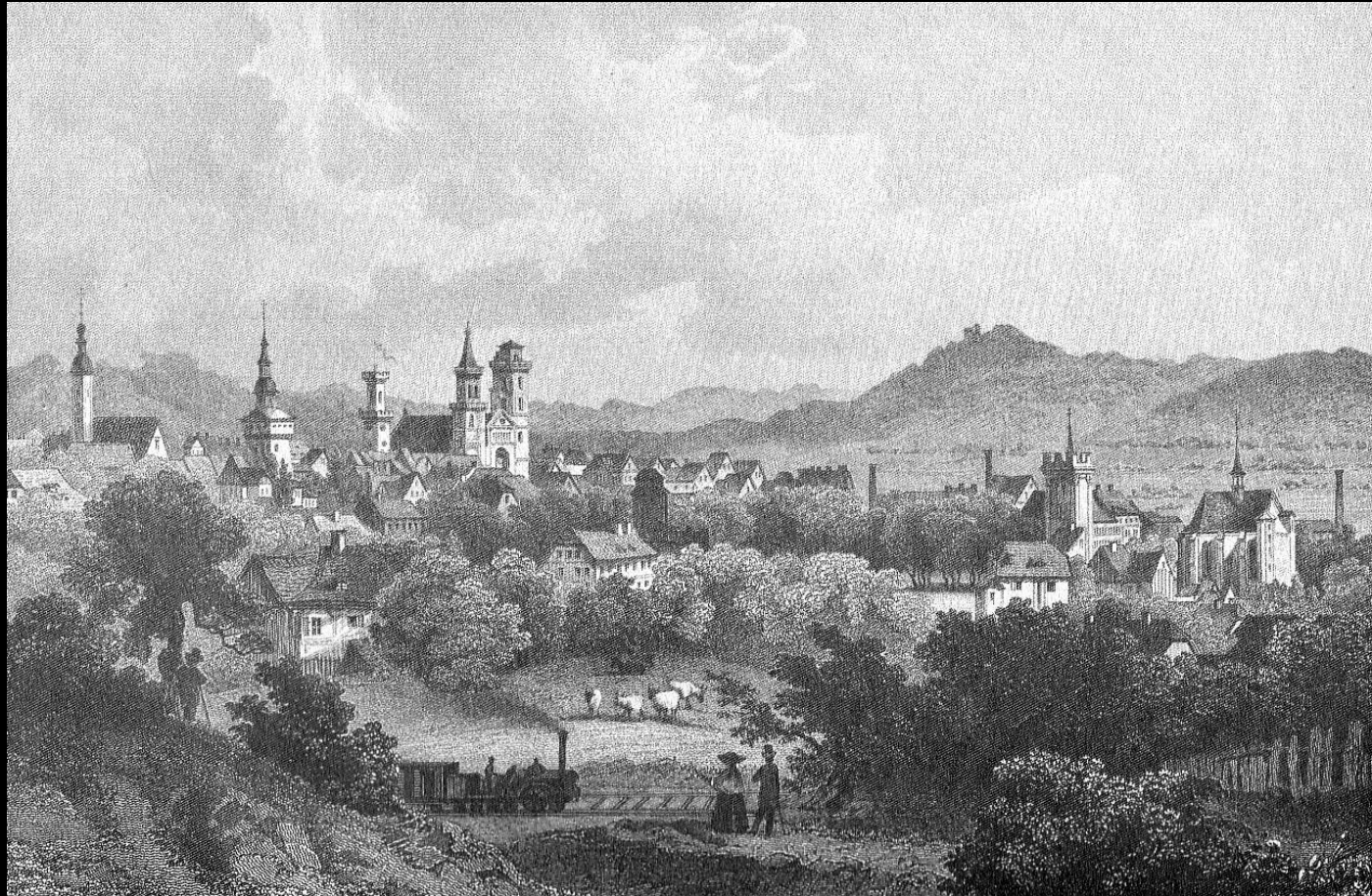
Církevní správa za husitské revoluce: katolíci

- husitská revoluce od 30. 7. 1419 prohloubila příkop mezi katolickou církví a utrakvisty; v Čechách a částečně i na Moravě brzy vytvořila stav mocenské převahy husitské strany, který nedokázaly změnit ani velké křížové výpravy
- katolická církev se v Čechách a časem zřejmě i na Moravě stává minoritou, v Čechách omezenou jen na některé kraje (zejména německy osídlené, protože české reformní hnutí se po roce 1409 silně nacionalizovalo; zejména jih jižních Čech, západní Čechy, severní Čechy a Žitavsko, Trutnovsko, Broumovsko a Kladsko)
- Praha po 1419 jednoznačně husitská, již 1419 vypleněn arcibiskupský areál na Malé Straně včetně domu oficiála (zničen jeho archiv), kapitula na hradě zprvu v bezpečí, ale 1420/21 postupně odchází do **žitavského exilu** (Stará Boleslav – Roudnice – Litoměřice – Žitava), tam až do 1437; arcibiskup Konrád odchází na své statky mimo Prahu
- **Duben 1421: zásadní událost = přestup Konráda z Vechty k utrakvismu**, pražská kapitula mu odepírá poslušnost a volí olomouckého biskupa Jana Železného (1416/18-1430) administrátorem pražské diecéze (1421-1430)

Církevní správa za husitské revoluce: katolíci

- o administrativním centru pražské arcidiecéze v Žitavě se v literatuře běžně hovoří jako o **žitavské konzistoři**; přesně řečeno šlo o úřad generálních vikářů administrátora pražské arcidiecéze Jana Železného
- žitavské období = výrazné zjednodušení církevní správy (katolické části) pražské diecéze: mizí oficialát, úřad korektora kléru, úřad inkvizitora; správa diecéze soustředěna v rukou generálních vikářů, zasahuje do ní však také olomoucký biskup – administrátor pražské diecéze, který řeší z Olomouce nebo Bratislavy hlavně záležitosti jižních a jihozápadních Čech, zatímco sféra vlivu žitavské konzistoře od Plzeňska přes severní Čechy po Kladsko
- dochází také k redukci úředních knih, mizí LE, v Žitavě vedeny jen LC (VIII-X) a soudní akta (AICP VII + dva nevydané svazky žitavských akt)

Žitava – veduta kolem roku 1850

Církevní správa za husitské revoluce: katolíci

Situace v olomoucké diecézi:

- již asi 1410, a pak zejména během sporu o olomoucké biskupství 1416-1420 šíření reformního hnutí na Moravě, zejména na panstvích prohusitské šlechty (viz např. citační listina Jana Železného z února 1418, kde asi 25 husitských kněží – uzurpátorů far ze střední a východní Moravy)
- po definitivním nástupu Jana Železného 1420 tvrdý kurz s podporou krále Zikmunda, 1420/21 rozsáhlé vojenské akce, **17. 11. 1421 protihusitský landfrýd nařizuje provedení plošné rekatolizace**, ale už Zikmundovy porážky v Čechách na počátku roku 1422 tento landfrýd zpochybnil
- 1422-1425 přes odevzdání Moravy Zikmundovu zeti Albrechtovi Rakouskému a sérii rakouských tažení na Moravu postupný rozvoj husitství s podporou českých husitských vojsk, 1426-1434 období husitské hegemonie na Moravě

Církevní správa za husitské revoluce: katolíci

Situace v olomoucké diecézi:

- olomoucké biskupství obsazeno po celou dobu husitské revoluce, byť rezidenční město Kroměříž 1423/24 a znovu od roku 1432 v husitských rukou
- duchovní úřady sídlí v Olomouci a mají expozituru v Brně (komunikace mezi oběma městy složitá), 1426 však biskup Jan Železný odchází do exilu do Uher, 1426-1430 převážně v Bratislavě, 1430 krátce administrátor diecéze Vác, kde zemřel; spolu s ním v Uhrách část biskupské kurie, expozitura v Olomouci
- po smrti Jana Železného zvolen biskupem Kuneš ze Zvole, kanonista a konciliarista (na basilejském koncilu byl jedním ze soudců koncilního soudu); po jeho smrti 1434 pak spíše konzervativní Pavel z Miličina
- zatímco Kuneš byl také administrátorem pražské diecéze, v případě Pavla již pražská kapitula v Žitavě upřednostnila jiný model: pražskou diecézi spravovali **kapitulní administrátoři *sede vacante*** (počátek dlouhého administrátorského období až do roku 1561)

Ukázka písemnosti olomoucké konzistoře z roku 1427: zástupce olomouckého oficiála a generálního vikáře Šimon z Prahy v Olomouci soudně odnímá faru hvězdlickému faráři Jiljímu kvůli jeho příslušnosti k „husitskému kacírství“

Církevní správa za husitské revoluce: katolíci

Litomyšlská diecéze:

- 1420 biskupem Aleš z Březí (odškodnění za olomoucké biskupství)
- 1421 Litomyšl dobyta pražským vojskem; na podzim krátce znovudobyta slezskými knížaty, ale v dalších letech znovu husitská
- litomyšlské biskupství a diecéze zanikly fakticky, ne však *de iure*
- Aleš z Březí nejprve na Moravě, kde působil jako svého druhu světící biskup Jana Železného, poté rovněž v exilu (1427 byl v Rakousku – v pasovské diecézi), dožil se konce husitských válek, jeho biskupství však nebylo reálně obnoveno
- litomyšlská biskupská kapitula = premonstrátský klášter; proto v exilu v moravských premonstrátských klášterech, zejména v Louce, kde pak voleni administrátoři litomyšlské diecéze či dokonce biskupové až do poloviny 16. století

Církevní správa za husitské revoluce: husité

- jak bylo řečeno výše: od 1415 v čele reformního hnutí stála **pražská univerzita**, protipól pražského arcibiskupa
- **1421** k univerzitě jako centru reformního hnutí přibyl **Úřad pro trestání zjevných hříchů**, na konci husitské revoluce nahrazený **Úřadem práva duchovního**, jenž byl zárodkem pozdější utrakvistické konzistoře
- **1421** však také přestoupil na husitskou stranu **Konrád z Vechty**, což vyřešilo problém se svěcením duchovenstva; zároveň ale jistá komplikace – Konrádova arcibiskupská kurie, v níž generální vikář, oficiál, korektor kléru; reálný vliv Konráda a jeho kurie malý, sám Konrád převážně v Roudnici
- kompetenční spory mezi uvedenými, význam **synod**

Církevní správa za husitské revoluce: husité

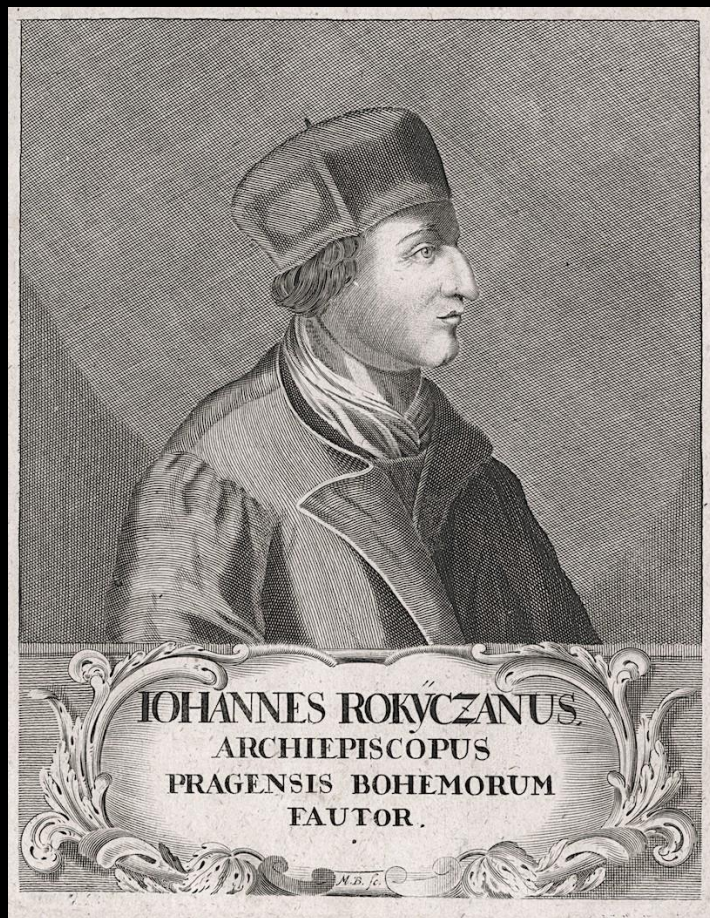
Situace po smrti Konráda z Vechty: prakticky nemožné získat dalšího husitského (arci)biskupa

- 1429 v Bratislavě epochální jednání Zikmunda s husity, přislíbena jejich účast na budoucím (basilejském) koncilu (od 1431); 1432 Soudce chebský; 1433 husité v Basileji = začátek jednání o tzv. kompaktáta mezi husity a katolickou církví
- **1433 tzv. Pražská kompaktáta** = základ pozdějších definitivních **Jihlavských kompaktát (1436)**; legalizace utrakvismu v rámci katolické církve, avšak jen minimalistický program – povolen laický kalich
- paralelně k jihlavským kompaktátům **Zikmundova císařská kompaktáta (1435/36)**, která šla podstatně dále a garantovala řadu dalších článků husitské víry a existenci autonomního církevního zřízení utrakvistů

Církevní správa za husitské revoluce: husité

- základní idea pražských (jihlavských) kompaktát: katolíci a utrakvisté = jedna církev; praktický důsledek – měla existovat jedna duchovní správa pro stranu podjednou i podobojí v Čechách i na Moravě
- realita: husité nebyli ochotni přijmout katolické biskupy (z nichž olomoucký a litomyšlský byli k dispozici, pražského bylo potřeba zvolit a vysvětit) × římská církev nebyla ochotna akceptovat arcibiskupa husitského (přirozeným kandidátem byl **M. Jan z Rokycan/Rokycana**, od 1427 kazatel u P. Marie před Týnem, hlavní duchovní představitel utrakvismu, který na sklonku života Konráda z Vechty působil jako jeho generální vikář)
- řešení nabídl císař **Zikmund**, který 1435 v souvislosti s císařskými kompaktáty **povolil volbu arcibiskupa zemským sněmem**; v návaznosti na toto povolení v **říjnu 1435 zemský sněm zvolil skupinu volitelů**, která zvolila M. Jana Rokycanu arcibiskupem, a spolu s ním zvolila i dva sufragány: M. Martin Lupáč z Újezdu/Chrudimi a Václav z Chocně/Mýta
- 1436 v Jihlavě: Zikmund výsledek volby potvrdil; římská církev ji však neuznala

Fiktivní portrét M. Jana Rokycany a „jeho“ kostel P. Marie před Týnem (věže dostavěny 1466 a 1511, ve štítu byl reliéf kalicha)

Církevní správa v době kompaktát: katolíci

Éra kapitulních administrátorů (již od roku 1434)

- nejprve administrátoři zůstávali v Žitavě
- 1437-1440: postupné přemístění kapituly, administrátorů a jejich úřadu do Prahy, kde se usadili při katedrále sv. Víta, která byla již za Zikmundova života navracena katolické straně a stala se (opět) hlavním centrem katolické církevní správy v Čechách, zatímco hlavní centrum utrakvistů = Rokycanův kostel P. Marie před Týnem; vzhledem k poloze obou chrámů se prosadilo označení úřadu administrátorů pod jednou jako **Horní konzistoře** a úřadu arcibiskupa Rokycany resp. posléze administrátorů podobojí jako **Dolní konzistoře**
- 1448: po pražském převratu Jiřího z Poděbrad kapitula, administrátoři i jejich „Horní konzistoř“ odcházejí do katolické Plzně
- 1453: král Ladislav Pohrobek => návrat „Horní konzistoře“ na Pražský hrad
- 1467: vyhrocení sporů krále Jiřího z Poděbrad s kurií => znovu do Plzně

Církevní správa v době kompaktát: katolíci

Éra kapitulních administrátorů (již od roku 1434)

- 1478/79: olomoucký mír Vladislava II. Jagellonského a Matyáše Korvína => Horní konzistoř opět v Praze
- 1483: pražské protikatolické bouře, Horní konzistoř naposledy do Plzně
- 1484: Horní konzistoř definitivně v Praze

Chrám sv. Bartoloměj v Plzni,
alternativní centrum katolické strany v
Čechách 15. století =>

Církevní správa v době kompaktát: katolíci

Nejvýznamnější osobnosti katolických administrátorů:

- **Václav Hněvsín z Krumlova (1453-1460)** a jeho bratr **Mikuláš z Krumlova (1453-1458)**: oba v Itálii vystudovaní kanonisté
- **Hilarius Litoměřický (1461-1468)**: původně utrakvista, během svých studií v Bologni konvertoval ke katolictví a stal se rozhodným odpůrcem české reformace, kompaktát a krále Jiřího z Poděbrad, autor polemických teologických spisů, silně ovlivněný humanismem
- **Hanuš z Kolovrat (1468-1483)**: šlechtic bez univerzitního vzdělání, po smrti manželky vysvěcen na kněze; ač neměl vyšší, neřku-li univerzitní vzdělání, opatřil si rozsáhlou knihovnu, která dochována v pražské kapitulní knihovně; kapitule též odkázal tzv. Kolovratský plenář s relikviemi českých světců

Kolovratský plenář (ostatková deska) – dar Hanuše z Kolovrat svatovítské katedrále

Církevní správa v době kompaktát: katolíci

Charakter administrátorské správy:

- správní procesy či expedované písemnosti navazovaly na předhusitskou dobu, struktura úřadů však zůstala zjednodušená jako v žitavském exilu; skladba úředních knih byla ještě dále zjednodušena
- zatímco v Žitavě do 1436 paralelně vedeny konfirmační knihy a soudní akta/žitavská akta, po tomto roce byla veškerá písemná agenda administrátorů podjednou soustředěna v jediné řadě knih – tzv. **administrátorských aktech**
- dlouhá řada administrátorských akt v archivu pražské metropolitní kapituly; stručně je rozepsal Antonín Podlaha v katalogu rukopisů Archivu Pražské metropolitní kapituly, badatelsky je vytěžili Zdeňka Hledíková (do poloviny 15. století), Antonín Mařík (pro dobu poděbradskou) a Veronika Macháčková (pro dobu jagellonskou); nejpodrobnější jsou Maříkovy studie, kde také analýza teritoriálního dosahu administrátorů podjednou

Církevní správa v době kompaktát: katolíci

Správa na nižší úrovni v administrátorské době:

- katolíci patrně udrželi jen některá arcijáhensství a jen některé děkanáty – v regionech, kde žilo katolické obyvatelstvo (jižní, západní a severní Čechy)
- katolické farnosti jen tam, kde se patron nebo alespoň většina obyvatel hlásila k římské církvi; často šlo jen o jednotlivé fary či shluky far; za husitských válek nemohly takové enklávy fungovat, fary byly obsazovány jen formálně a faráři reálně pobývali na hradech své katolické vrchnosti nebo v katolických městech; po husitských válkách se situace uklidnila a v atmosféře omezené náboženské tolerance vedle sebe působily kostely katolíků a utrakvistů, často i v jednom městě

Farní kostel a významné mariánské poutní místo Kájov u Českého Krumlova: typické venkovské centrum českého katolicismu 2. poloviny 15. století

Církevní správa v době kompaktát: katolíci

Problém svěcení

- absence biskupa => problém se získáváním kněžského svěcení
- administrátoři vystavovali katolickým klerikům propouštěcí listy (*litterae dimissoriae*) a na jejich základě bylo možné získat svěcení z rukou některého zahraničního biskupa (Míšeň, Pasov; kupodivu chybí doklady o svěcení českých kněží v Olomouci a Vratislavi, dvou fungující biskupstvích v rámci České koruny)
- často svěcení získáno v Itálii či přímo v Římě, což bývalo spojeno se studiem na italských univerzitách (pražská univerzita zůstala utrakvistická), případně s poutěmi do Říma
- svěcení v Římě, u papežské kurie jsou dokumentována ve speciální řadě papežských register: *Libri formatarum*; pro české země je obsáhle vytěžila Zdeňka Hledíková

Církevní správa v době kompaktát: katolíci

Olomoucké biskupství:

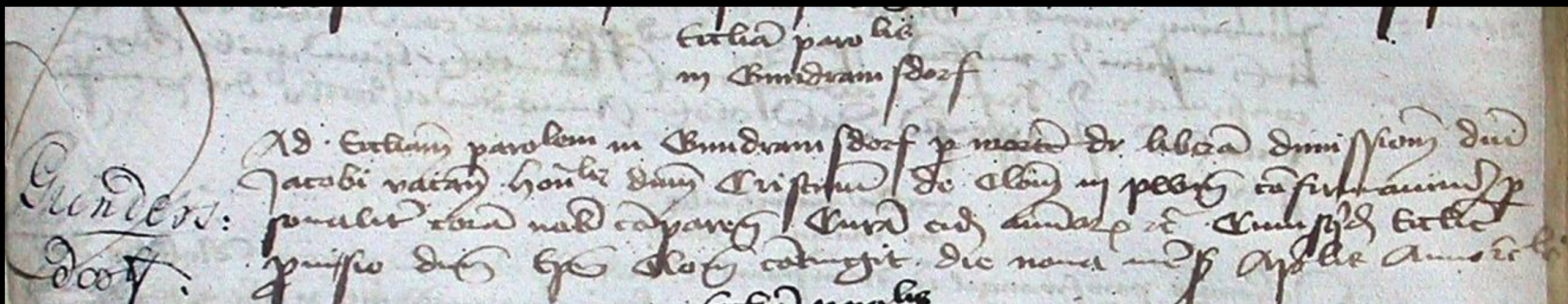
- téměř setrvale obsazeno: po **Pavlovi z Miličina (1435-1450)** nastoupili kanonisté Jan Ház z Brna (1450-1454), Bohuš ze Zvole (1455-1457), a pak člen významného moravského rodu a konvertita **Tas Černoorský z Boskovic (1457/59-1482)**
- po Tasově smrti nicméně mimořádně dlouhý spor o olomoucké biskupství: nejprve administrátor, rovněž konvertita **Jan Filipec**, který ale nebyl všeobecně uznáván a 1490 abdikoval; po této abdikaci postupně dva papežem jmenovaní biskupové, kteří se v Olomouci neprosadili a správy biskupství se neujali, stejně jako kapitulou zvolený biskup Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic; proto v 90. letech diecéze fakticky spravována administrátory *sede vacante*
- teprve **1497** nový biskup **Stanislav Thurzo z Béthlenfalvy (Betlanovců)**, příslušník uhersko-krakovského podnikatelského rodu (1497-1540); pomocí thurzovského kapitálu vyplatil řadu biskupských panství a pokoušel se o reformy církevní správy; nadto významný mecenáš humanismu – jeho dvůr významným centrem humanismu v České koruně (Augustin Olomoucký, Jan Skála z Doubravky...)

Církevní správa v době kompaktát: katolíci

Struktura správních úřadů olomouckého biskupství v době po husitských válkách:

- pokračuje spojení úřadu generálního vikáře a oficiála v rukou jedné osoby
- z doby Jana Háze a začátku episkopátu Bohuše ze Zvole pochází fragment konfirmační knihy (1452-1455), z pozdější doby pak rozsáhlá erekční kniha (1489-1540) a soudní akta (1469-1540, pokryta jsou ale jen některá období v rámci těchto let)
- klíčová otázka: fungovala alespoň na Moravě správa utrakvistů olomouckými biskupy a jejich biskupskou kurií, jak se domnívá část literatury? => uvedené knihy hovoří spíše proti tomu, až na několik málo sporných výjimek se zápisy vztahují ke známým katolickým lokalitám

Ukázka ze zlomku olomoucké konfirmační knihy – zápis o ustanovení klerika k faře v Guntramovicích na kolaci olomouckého biskupa (budišovské panství) (ZAO-O, ACO, inv. č. 129)

Církevní správa v době kompaktát: utrakvisté

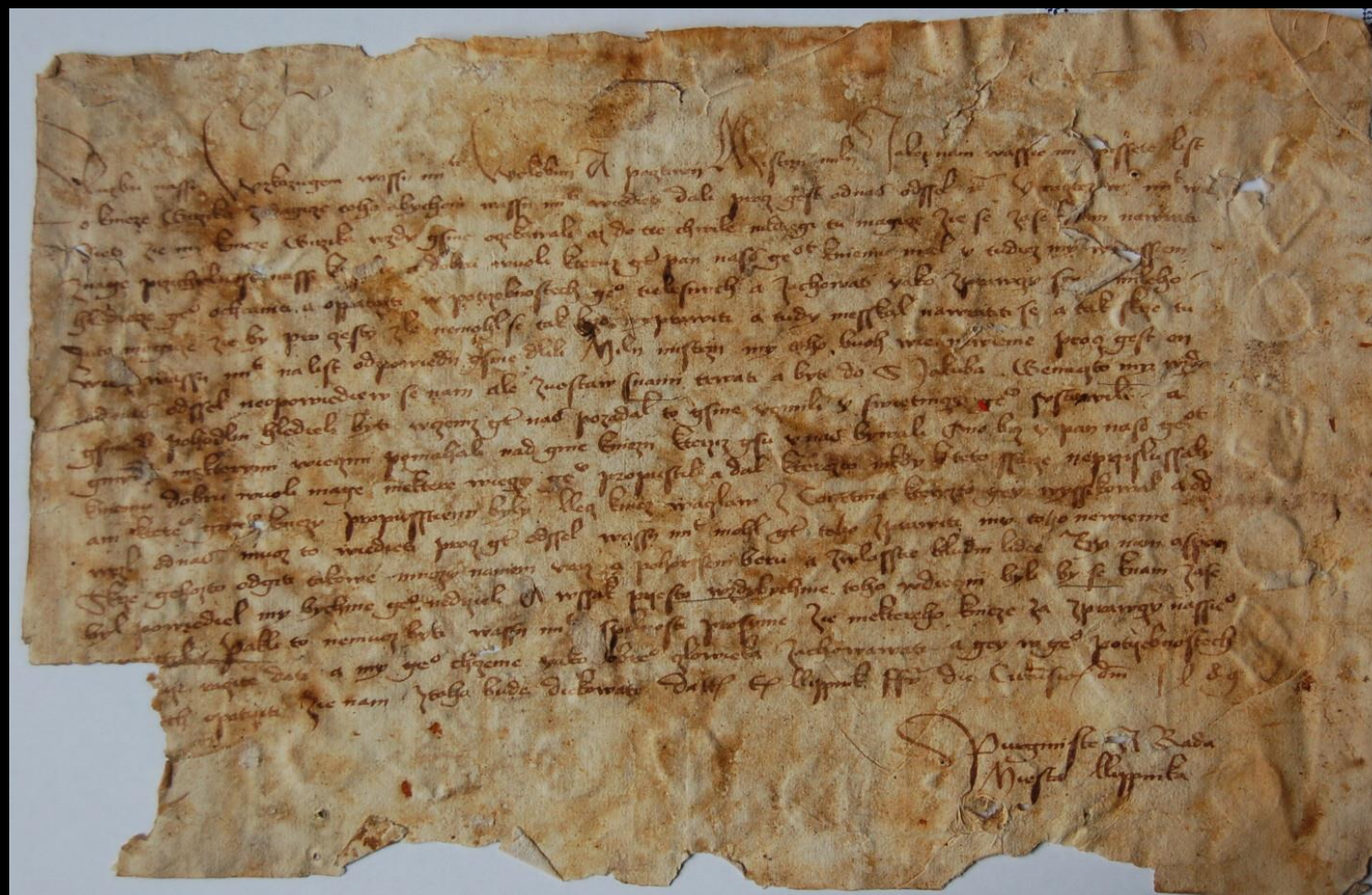
Formálně utrakvisté 1436 součástí katolické církve, reálně se však nechtěli podřít a na základě koncesí císaře Zikmunda si **vybudovali vlastní církevní správu**

- **Jan Rokycana** za života Konráda z Vechty generálním vikářem, po jeho smrti administrátorem, po své volbě arcibiskupem se i nadále tituloval jako administrátor pražské arcidiecéze, protože nezískal papežské uznání své volby ani biskupské svěcení; jako administrátor působil až do své smrti 1471
- jeho působení v Praze 1437 přerušeno: císař Zikmund navzdory koncesím prováděl plíživou restituci, která přivodila vážné spory s Rokycanou a přivodila jeho odchod do exilu v Hradci Králové, kde setrval do roku 1448 (pražský převrat Jiřího z Poděbrad)

Církevní správa v době kompaktát: utrakvisté

- odchod Rokycany do Hradce <=> vznik konkurenčního konzervativního centra utrakvistické duchovní správy v Praze: 1437 administrátorem konzervativní **M. Křišťan z Prachatic** (1437-1439), po jeho smrti pak dva administrátoři, mistři **Jan z Příbramí** a **Prokop z Plzně** (1439-1448; při převratu 1448 sesazení a nahrazení opět Rokycanou)
- po smrti Rokycany v roce 1471 jej v úřadu administrátora nahradil **Václav Koranda ml.**, který pak působil do roku 1497 (jedině z jeho úřední činnosti se dochovaly úřední knihy – manuálníky, byť jde spíše o rukopisné sborníky s velmi pestrou obsahovou skladbou; nadto poměrně bohatý soubor jednotlivých písemností v rukopisných zlomcích pražské univerzity, dnes Národní knihovny, nově sepsal a analyzoval Jindřich Marek)
- i po smrti Václava Korandy ml. zachován systém jediného administrátora podobojí; nejvýraznější osobou jagellonské doby **M. Pavel ze Žatce** (1500-1517)

Ukázka originální písemnosti z archivu Dolní konzistoře: list rady moravského městečka Lipníka konzistoři z roku 1489 (NK ČR, sign. XXIV B 44)

Církevní správa v době kompaktát: utrakvisté

Problém svěcení:

- kruciální problém utrakvistické církve = problém svěcení kněží
- 1436-1439 v Praze působil jeden z legátů basilejského koncilu, **Filibert z Montjeu, biskup v Coutances**
- Filibert ctil kompaktáta, čímž zajištěno svěcení utrakvistického kléru
- po smrti Filiberta svěcení kléru téměř neřešitelným problémem
- evidentně nepomáhali olomoučtí ani v moravském exilu působící litomyšlští biskupové
- utrakvističtí adepti zkoušeli získat svěcení v okolních zemích nebo v Itálii, což bylo komplikováno morálním problémem křivé přísahy; zejména v Itálii v některém z četných malých biskupství se však často podařilo získat svěcení za úplatu i bez složení přísahy

Církevní správa v době kompaktát: utrakvisté

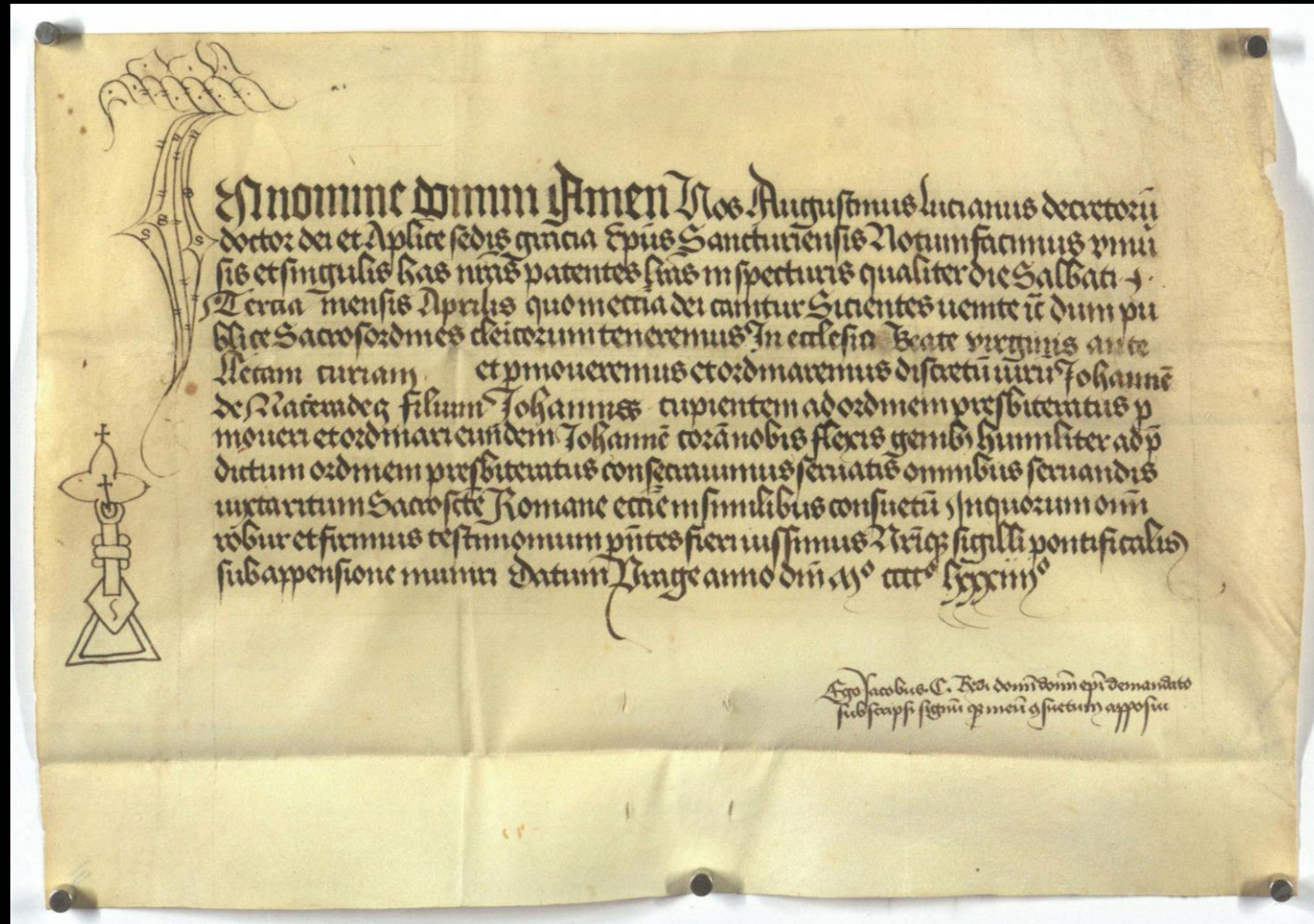
Problém svěcení:

- koncem 15. a začátkem 16. století – příchod dvou italských biskupů do Čech:
- 1482–1493 působil v Praze a nakonec krátce v Kutné Hoře **Augustino Luciani**, titulární biskup santorinský
- 1504–1507 do Čech přišel **Filippo de Villanuova**, i on nejprve v Praze, a pak v Kutné Hoře
- tito biskupové téměř nezasahovali do duchovní správy Čech, zaměřovali se především na svěcení

Kutná Hora – sídlo italských světících biskupů v Čechách

Litterae formatae biskupa Augustina Lucianiho pro Jana z Načeradce, dne 3. 4. 1484 vysvěceného na kněze (SOA Praha, fond Konsistoř podobojí a utrakvističtí biskupové Kutná Hora)

Církevní správa v době kompaktát: utrakvisté

Dolní konzistoř

- administrátorům k ruce pomocný úřad, označovaný jako (Dolní) konzistoř
- její počátky v revolučních orgánech (Úřad k trestání zjevných hříchů, který vznikl na počátku revoluce, a **Úřad práva duchovního**, který jej v závěru revoluce nahradil)
- je však otázkou, zda konzistoř vznikla přetvořením Úřadu práva duchovního s tím, že určitou dobu se užívaly oba názvy, anebo zda existovaly oba úřady po určitou dobu vedle sebe
- na počátku 70. let označení Úřad práva duchovního zcela mizí z pramenů, řeč je již pouze o konzistoři
- podobně jako v uvedených revolučních orgánech byl i v Dolní konzistoři zastoupen také laický prvek – laičtí **defensoři**, které volil zemský sněm
- v **Kutné Hoře** v době působení italských biskupů – **malá či vedlejší konzistoř**

Církevní správa v době kompaktát: utrakvisté

Otázka moravských utrakvistů

- v literatuře běžně čteme, že byli spravováni olomouckými biskupy, což - zdá se - platilo až pro dobu po vypuknutí německé reformace a ve vztahu ke staroutrakvistům, ne však pro dobu 15. až zač. 16. století, kdy tomu nijak nenasvědčují dochované úřední knihy olomoucké biskupské kurie
- naopak řada pramenů svědčí o opaku: stavovské ohrady vůči Zikmundovi (již 1437: olomoucký a litomyšlský biskup nesvětí kněze podobojí), různé doklady v dobové korespondenci a existence písemností Dolní konzistoře, týkajících se Moravy (na druhou stranu se zdá, že alespoň na konci 30. a ve 40.-50. letech 15. století se moravští utrakvisté svěcení od olomouckých biskupů neúspěšně domáhali)
- i vliv Dolní konzistoře na Moravě byl však zřejmě velice omezený; utrakvistická církev zde byla silně závislá na šlechtických patronech

Nedatovaný list Jana Tovačovského z Cimburka olomoucké kapitule, aby mu ustanovila do Hranic kněze podobojí, nikoliv katolíka; stížnosti na dosavadní postup kapituly i biskupské kurie (z doby sedisvakance 1450, MZA, Bočkova sbírka)

[illegible]

Církevní správa v době kompaktát: Jednota Bratrská

= třetí náboženská denominace pohusitských Čech vedle katolické církve a utrakvismu

- v některých ohledech navazovala na radikální proudy husitství, tábory a sirotky (např. opuštění apoštolské posloupnosti); její kořeny však ležely v oblasti radikálnějšího utrakvismu kolem Jana Rokycany
- zakladatel Jednoty **bratr Řehoř** – původně mnich v jednom z mála husitských klášterů v pražských Emauzech (na Slovanech), jeho následovníci – z řad farníků Rokycanovy farnosti u P. Marie před Týnem
- 1457 nebo na jaře 1458: komunita kolem bratra Řehoře přesídlila z Prahy do východních Čech, **Kunvald** na litickém panství Jiřího z Poděbrad, kde první bratrský sbor; pak rychle další sbory ve východních Čechách (Rychnov nad Kněžnou) i na Moravě (Přerov, Prostějov, Hranice...)

Bratrský sbor v Kunvaldu (dnešní stav)

Církevní správa v době kompaktát: Jednota Bratrská

- Bratři od počátku vnímáni jako **kacíři** – nejen katolíky, ale i majoritní utrakvistickou církví => **série pronásledování**, počínaje 60. lety 15. století
- **štěpení Jednoty**: tzv. **Malá stránka** (věrná původnímu duchu komunity) vs. majoritní proud, etablující se v poddanských městech, na panstvích šlechtických členů a sympatizantů Jednoty
- **absorpce zahraničních emigrantů** od konce 15. století, např. **valdenští** uprchlíci z Braniborska; právě proto členové Jednoty svými odpůrci běžně nazýváni jako **valdenští** či **pikarti** (tak ještě katolická církevní historiografie 19. století, např. rajhradský benediktin a moravský historik-topograf Řehoř Wolný)

Církevní správa v době kompaktát: Jednota Bratrská

- **bratrské kněžstvo**: ustanoveno až 1467, kdy z devíti kandidátů **losem vybráni tři kněží z řad laiků** (sedlák, mlynář a krejčí); první z nich – selský syn **Matěj z Kunvaldu** – současně uveden do funkce biskupa
- po volbě také vysvěcení, ale nikoliv z rukou biskupa, nýbrž **z rukou utrakvistického kněze** – tím vyřešena největší komplikace kompaktátního utrakvismu, lpění na apoštolské posloupnosti (celý akt měl také jistou oporu v Bibli – los po Jidášově zradě); na druhou stranu dále posílena pověst Jednoty jako schizmatiků a heretiků
- např. Rokycana na bratrskou volbu duchovních reagoval velmi ostře, bojem proti Jednotě vyplnil poslední tři roky svého života, v čem měl podporu krále (1467-1471 = první velké pronásledování Jednoty)

Církevní správa v době kompaktát: Jednota Bratrská

- 1474: umírá také Bratr Řehoř, poté eskalace sporů mezi tradicionalisty (v čele **biskup Matěj z Kunvaldu**) a progresivnějším křídlem Jednoty (v čele kazatel a pozdější druhý biskup **Lukáš Pražský**, a **Vavřinec Krasonický**)
- 1496: definitivní odštěpení tradicionalistické Malé stránky

Vyobrazení kazatele (Lukáše Pražského?) na dřevořezu v Lukášově spisu *O pokání* (tisk 1523) =>

Církevní správa v době kompaktát: Jednota Bratrská

Správa Jednoty:

- základním článkem **sbor**, resp. obec
- sbor zprvu není vázán k žádné budově = nemusel mít shromaždiště
- v čele sboru **kněz**, který Bratry vyučoval ve víře, kázal, vysluhoval svátosti (ovšem: svátostí vnímány odlišně než v majoritním utrakvismu, neřku-li katolické církvi)
- základní rozdíl mezi Jednotou a utrakvisty (a samozřejmě katolíky) = **zapojení laiků** do správy sboru vedle kněze: tzv. **starší** či **senioři** (dohled nad knězem) + **bratři almužníci** (spravovali finance sboru)

Církevní správa v době kompaktát: Jednota Bratrská

- kněží podléhali **biskupovi či seniorovi**; 1500 + biskup Matěj z Kunvaldu, na sněmu v Rychnově zvoleni čtyři biskupové: **Tůma Přeloučský, Lukáš Pražský, Ambrož ze Skutče a Eliáš z Chřenovic**
- Biskup - senior resp. posléze biskupvé - senioři rovněž částečně podřízeni kontrole laiků – tzv. **úzká radě** (= obdoba dolní konzistoře v utrakvistickém prostředí, rozhoduje o praktických otázkách včetně volby biskupů, svolávání synod, řešení sporů v rámci Jednoty...)
- liturgická specifika: nutnost nových křtů (neuznávány křty katolíků ani utrakvistů; první generace Jednoty – křty dospělých, pak opět příklon ke křtům dětí a nemluvňat, pokud narozena do bratrské rodiny, u konvertitů nové křty zachovány)

Církevní správa v době kompaktát: Jednota Bratrská

- **1508: svatojakubský mandát Vladislava Jagellonského** = publikace usnesení svatojakubského zemského sněmu ⇔ druhá vlna pronásledování Jednoty v Čechách (méně na Moravě, kde mandát neplatil); uzavření sborů, zákaz schůzek bratří a sester, povinnost odevzdat knihy ke spálení, bratrské duchovenstvo se musí přihlásit k římské nebo kališnické církvi, šlechtičtí ochránci Jednoty mají být poháněni před zemský soud
- v Čechách mandát formálně platil až do majestátu Rudolfa II. (1609), po dobu 101 let byla Jednota formálně zakázána, přesto již v letech 1508 a 1509 byl jen minimálně vynucován – masivní pronásledování se nekonalo, činnost ukončily jen některé sbory, Lukáš Pražský právě v letech 1508–1517 vytvořil svá stěžejní díla

Svatojakubský mandát – silně poškozený originál v Národním archivu, fond Archiv České koruny

